

Recenzijos

SVARBI MONOGRAFIJA APIE PROFESORIŲ
VACLOVĄ BIRŽIŠKĄ

ŽIEDŪNĖ ZAVECKIENĖ

Žemaitės g. 7–94, LT-03119 Vilnius, Lietuva
El. paštas: sigita.zaveckaite@gmail.com

Neseniai Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto darbuotojai, Martyno Mažvydo bibliofilų klubo nariai ir kiti knygos mėgėjai plačiai aptarė habil. dr. prof. Vlado Žuko mokslinį veikalą *Gyvenimas knygai. Vaclovas Biržiška*¹. Prof. V. Žukas, daugelį dešimtmečių dėstydamas įvairius bibliografijos dalykus Vilniaus universitete, nuolatos susidūrė su Vaclovo Biržiškos darbais, kurie paliko ryškų pėdsaką Lietuvos kultūros ir ypač lietuvių spaudos bibliografavimo istorijoje. Vac. Biržiška buvo vienas pirmųjų Lietuvos universiteto profesorių, Lietuvos MA akademikas. Dėl savo fenomenalios atminties amžininkų buvo vadintas gyvąja lituanistikos enciklopedija. Knygos autorių V. Žuką žavėjo demokratiško, ypač darbštaus Vac. Biržiškos asmenybė ir ją jis visapusiškai atskleidė. Medžiagą šia tema V. Žukas pradėjo rinkti dar 1954 m., bet knygą apie Vac. Biržišką, užsienio emigrantą, galėjo

išleisti tik Lietuvai tapus nepriklausomai. Veikalas paremtas gausia istoriografine medžiaga, surinkta po kruopelę iš archyvų, spaudos, laiškų, ypač sudėtingo sovietmečiu susirašinėjimo su JAV lietuviais Vanda Daugirdaite-Sruogiene, Antanu Mažiuliu, Vincu Maciūnu ir kt. Vien tik autoriaus pateikta istoriografinė dalis sudaro 70 knygos puslapių. Per Vac. Biržiškos gyvenimo ir veiklos prizmę knygoje atsiskleidžia visa Lietuvos XIX a. pabaigos ir XX a. istorija.

Pirmuosiuose knygos skyriuose dokumentuotai ir nuosekliai apibūdinama bajoriškos Biržiškų šeimos genealogija nuo XVII a. pradžios, didžiulės įtakos formuojantis Vac. Biržiškos asmenybei turėję tėvai. Vaclovo gyvenimo kelias prasidėjo 1884 m. gruodžio 2 dieną Viekšnių inteligentų šeimoje. Tėvas Antanas Biržiška buvo gydytojas, o motina Elžbieta Rodzevičiūtė-Biržiškienė – pedagogė ir muzikė. Pradžios mokslą visi trys Biržiškų sūnūs – Mykolas, Vaclovas ir Viktoras – įgijo namuose, motinos mokomi. Sūnūs augo motinos skiepijamos lenkų kultūros dvasia, nors

¹ ŽUKAS, Vladas. *Gyvenimas knygai: Vaclovas Biržiška*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012. 582 p.: iliustr.

gana anksti savo gyvenimą susiejo su lietuvių kultūra, bet per 1897 m. gyventojų surašymą dar tik vienas Vaclovas užsirašė esąs lietuvis, brolis Mykolas – lenkas, o Viktoras – žemaitis.

Toliau nušviečiami Vac. Biržiškos mokslo metai Šiaulių gimnazijoje, jo įsitraukimas į visuomeninę veiklą, studijos Peterburgo universitete. Šiaulių gimnazijoje Vaclovas mokėsi 1895–1903 metais. Ją baigęs įstojo į Peterburgo universitetą, iš pradžių į Gamtos-matematikos fakultetą, po metų perėjo į teisę, ją ir baigė. Šiuose skyriuose argumentuotai parodytas Vac. Biržiškos įsitraukimas į 1905 metų revoliucijos bangą, o pažintis su Peterburgo viešojoje bibliotekoje dirbančiu bibliografu Silvestru Baltramaičiu lėmė domėjimąsi lietuvių bibliografijos veikla, kuri vėliau užvaldė visą jo gyvenimą. Nuo 1910 m. apsigyvenęs Vilniuje, Vac. Biržiška įsitraukė į žurnalistinę veiklą, dirbo kariuomenėje. Ryškiai atskleistas Vac. Biržiškos dalyvavimas 1918–1919 m. Vinco Kapsuko vyriausybėje, jo veikla švietimo srityje, dėl ko vėliau jam teko patirti daug nemalonumų.

Bene išsamiausiai nušviestas Vac. Biržiškos 1920–1940 metų gyvenimo tarpsnis, susijęs su tarpukario Lietuvos kūrimusi, kultūrinės veiklos organizavimu, aukštųjų mokyklų ir jų bibliotekų steigimu. Šioje veikloje aktyviausiai reiškėsi ir Vac. Biržiška: jį matome tarp Lietuvos universiteto kūrėjų, Teisės ir Humanitarinių mokslų fakultetų dėstytojų, einantį Universiteto bibliotekos direktoriaus pareigas. Knygoje detalai išanalizuota to meto Vac. Biržiškos veikla, parodytas jo darbų (veikalo *Lietuvių bibliografija*, žurnalų „Knygos“, „Biblio-

grafijos žinios“) įnašas į lietuvių spaudos bibliografijos reikalus. Žurnalas „Knygos“, kaip kritikos bibliografijos leidinys, pasirodė 1922 m. Jį Vac. Biržiška buvo užsibrėžęs padaryti ne tik teoriniu, bet ir einamosios bibliografijos leidiniu, registruojančiu spaudinius nuo 1914 m., tačiau šio uždavinio nepavyko įgyvendinti dėl lėšų stokos ir kitų priežasčių. Didžiausias „Knygų“ nuopelnas yra „Lietuvių bibliografijos“ leidimas. Šiame daugiatomiam bibliografijos darbe Vac. Biržiška aprašė lietuviškus 1547–1926 metų leidinius.

Vac. Biržiška daug nuveikė analizuodamas lietuvių bibliografijos istoriją – aiškino lietuviškus slapyvardžius, sudarė įvairių bibliografinių rodyklių. Jis atskleidė bent 450 kontrafakcinių leidinių, turinčių fiktyvias 1846–1864 metų datas, išaiškino slapyvardžiais pasirašytus darbus ir juos vėliau paskelbė leidinyje *Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės*. Esant tiek daug aiškintinų faktų, matyt, ir profesoriaus paskaitose būta daug svarstymų. Knygoje yra šmaikštus studentų eilėraštas lietuviškos knygos istorijos klausimu:

Gal buvo, gal ir ne,
Gal parašė, gal ir ne, –
Kas parašė nežinia.

Ketvirtajame XX a. dešimtmetyje Vac. Biržiška daug jėgų ir energijos įdėjo leidžiant *Lietuviškąją enciklopediją*. Knygoje parodyta, kiek daug reikėjo nuveikti siekiant nustatyti leidinio kryptį, suderinti ideologines nuostatas (ypač diskutuojant su Katalikų mokslo akademija, irgi pretendavusia į enciklopedijos leidėjus), telkiant redaktorių ir ben-

dradarbių pajėgas. Nors enciklopedijos vyr. redaktorius Vac. Biržiška buvo numatęs per 6–8 metus išleisti 16 tomų, nuo 1933 metų iki 1940 metų birželio pavyko išleisti 9 tomus ir 10-ojo tomo 8 sąsiuvinius (iki žodžio „Indija“), bet Lietuva gavo kokybišką mokslinį leidinį, kuriuo naudojamas iki šiol. Vac. Biržiška į enciklopediją įdėjo daugybę savo straipsnių, aiškindamas tuo, kad kai kuriuos iš jų esą lengviau pačiam parašyti, nei kitų parašytus suredaguoti.

Įdomiausia skaityti medžiagą apie Vac. Biržišką emigracijoje. Ji buvo žinoma mažiau, faktai dažnai publikuojami pirmą kartą. Broliai Biržiškos 1944 m. liepą atvyko į Austriją, vėliau į Šveicariją, čia Vac. Biržiška 1945 m. spalio 9 d. gavo pasą, kuris galiojo iki 1949 m. spalio 9 d. Su tuo pasu atvyko ir į JAV, ten gyveno iki mirties – 1956 m. sausio 3 dienos. Knygos puslapiai apie šią Vac. Biržiškos sudėtingos gyvenimo kelionės dalį yra ypač vertingi. Jie parodo, kaip sunku buvo vienišam žmogui prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų, kiek nuoskaudų teko patirti, ypač susijusių su profesoriaus nušalinimu nuo savo išauginto kūdikio – *Lietuvių enciklopedijos*. Emigracijoje Vac. Biržiška daug dirbo prie atsivežto iš Lietuvos rankraščio apie iki 1865 m. kūrėjus lietuvių rašytojus – „Aleksandryno“, tačiau išleisti nespėjo. Vėliau šio svarbaus lietuvių literatūrai veikalo leidyba (t. 1–3 išėjo 1960–1965 m.) rūpinosi brolis Mykolas ir kiti Amerikos lietuviai.

Nors veikalas *Gyvenimas knygai. Vaclovas Biržiška* yra mokslinio pobūdžio, pagrįstas gausybe dokumentų, labai įdomiai skaitomi

knygos skyriai apie Vac. Biržiškos asmenybę, paskutiniuosius gyvenimo metus. Parsinešusi minimą knygą iš jos sutiktuvių renginio, nutariau ją pavartyti, o pabaigiau tą vartymą tik apie 5 valandą ryto, kai nutrūko Vac. Biržiškos gyvenimo gija ir baigėsi knygos tekstas. Knygą labai pajvairina ir papildo nuotraukos, faksimilės, susijusios su visais Vac. Biržiškos gyvenimo etapais ir raštais. Be to, atskiroje rodyklėje yra nurodoma, kur galima rasti iliustracijų originalus ar kopijas. Knygos autorius prof. V. Žukas pateikė tiek daug faktinės medžiagos, kad kai kur galima ir pasiklysti, kai kuri informacija skirta tik nedaugeliui profesionalų. Esant tokiai medžiagos gausybei pasitaiko ir viena kita faktinė klaida. Antai p. 410 nurodyta Steponui Kairiui dedikuota knyga iš tikrųjų yra skirta Steponui Kolupailai, Izidoriaus Kisino sūnus yra Silvijus (ne Salvijus), yra ir vienas kitas išnašų pasiklydimas. Tačiau šie smulkūs neapsižiūrėjimai nenustelbia nuostabos, kaip knygos autorius sugebėjo suvaldyti tokią gausią, įvairiais laikotarpiais rinktą ir įvairiai vertintiną medžiagą ir kaip pakėlė tokį darbo krūvį. Įdėtos pastangos tikrai atsipirko. Skaitančioji visuomenė gavo svarbų Lietuvos kultūros istorijos veikalą. Nagrinėjamoje knygoje sąveikauja du savo gyvenimo būdu, darbštumu, atsidavimu knygotyros darbui labai artimi žmonės: knygos autorius prof. V. Žukas ir pagrindinis knygos veikėjas prof. Vac. Biržiška. Abu profesoriai yra parašę daugiau nei po 20 knygų, skirtų literatūrai ir bibliografijai, ir apie abu juos galima pasakyti, kad jų gyvenimai skirti knygai.

Įteikta 2013 m. kovo mėn.